

TE TOA TAKITINI

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Nama 106

HASTINGS

Hurac 1. 1930

TE MIHANA MAORI

Te Kauhau A Te Wiremu Tamaiti Ki Te Iwi Pakeha.

(Sermon by Canon W. G. Williams of Wanganui)

Tiuteronomi XVIII, 15: —*Ma Ihowa ma tou Atua e whakaara ake he poropiti mou i roto i a koe, no ou teina, rite tahi ki ahau; ko ia ta koutou e whakarongo ai:*

Tera koutou e whakaaro kei te he te mauranga ake i tenei rarangi ka whakackeeke haere i nga korero a Mohi ki runga i etahi tauranga i ko atu i Te Arki ake.

Kei te mohio hoki tatou ko tenei poropititanga, ahakoa i whakaputaina ka 1450 nga tau i mua atu, otira, i whakatatukitia i te ra i whanau ai Te Ariki a Ihu Karaiti, tae noa ki te wa i a ia i tenei ao, tae noa ki Tona matenga, ki Tona aranga ake me Tona kaakenga.

Kei te mohio ano hoki tatou na te kaakenga o taua Ariki nei ano ka noho mai nei i te Ringa Matau o Te Atua, ka ekengia e ia te turanga Poropiti te turanga Piriti, a, ka Kingi hoki ia mo Te Ao Whaka-wairua, ka riro mai ki raro i Tona mana te hanga i kowhiria, hui tahi atu ki tera Iwi iti ara ki a Ihairaira e korerotia ra e Mohi, me nga Iwi, nga hapu me nga reo.

Kei te mohio ano hoki tatou ko taua Upoko ano o Te Haahi Nui Tonu o Te Ao, ara ko Te Ariki, e kohiritia ana e ia tetahi o ana pononga i mahara ai, a, ka tukua atu e ia hei poropiti ki waenganui i ona Iwi

He mea Panui e Rev P. Hakiwai me P. H. Tomoana, he mea ta e te
Cliff Press, Queen Street, Hastings, H.B.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Te Toa Takitini

Te Utu mo te Pepa 10/- i te tau,

Me penei nga reta "Te Toa Takitini," Box 300, Hastings.

2094

TE TOA TAKITINI

Hurac 1, 1930

He mea ua ua te tuhituhi korero mo tetahi tangata i te mea kei te mahi tonu ia, otira ko nga mea e mahi ana, ara e minita ana, kaore e kore te titiro ake me te whakamiharo ki nga mahi kua timataia ka mahara whanui tonu. ara penei, kua whakaaratia ake e Te Ariki Tetahi, rite tonu ona mara-matanga katoa me tona mohiotanga hei Pihopa mo Aotearoa hei Poropiti, hei Apotoro ki tona Iwi.

Na, i temea ka tu nei Te Pihopa, ko nga tikanga katoa ka whaiti atu ki tona aroaro, ara ki te wahi kotahi, na reira ka ata kitea atu tenei ahua na-kei te mama o te Pihopa e ngahuru ai nga mahi o te Haahi, na reira me hoki atu nga korero ki te wa e whakaarotia ana he Pihopa mo Aotearoa.

E tika ana kia nui noatu nga mihi mo te whakawahinga i Te Pihopa o Aotearoa, notemea, timata mai i te ra i tae mai ai a Pihopa Herewini. tae mai ki taua wa i whakawahia ai Te Pihopa o Aotearoa katahi ano te tikanga nui, whakaharahara i mahia mo Te Mihana Maori a, e toru nga take e marama ana kia kiia koia tenei ko te ahua o te haere whakamua-tanga o Te Hahi e taaria roatia nei e Te Iwi Maori.

HE MEA I TAARIA-ROATIA

Ka ngata te hiahia o te ngakan maori; ka kitea he kai arahi mo ratou i roto i te taha whaka-te-wairua.

Ka ono tau te mahuetanga ake o te wa i kororerero ai maua ko tetahi kaumatua maori, he kai hapai i nga tikanga o te haahi, ara e whakaatu atu ana ahau i tooku pouri ki taua kaumatua i te mate o te whakapono i roto i te iwi maori, i te rerenga atu ai hoki o etahi ki roto i era atu haahi me nga korero whakatu Pihopa Maori.

He nui te aroha o ana kupu whakautu mai i aku atu kia ia "Nou ra tena he! No o tupuna tena he! Mehemea i akona e ratou he Pihopa, kua whai Pihopa te iwi inaianei i tetahi o ratou ano, hei upoko mo te haahi, penei kua kore enei ahua-tanga e amuamu nei koe i tenei ra!"

"Ae! ki taku mahara kei te tika to korero. E whakaae ana ahau mehemea ki te whakaturia he Pihopa Maori, ka

puta ake he hari hou, he kaha hou, he manawa kaha ki te taha Maori o te haahi."

"Ki te taea e koe te tu i roto i tetahi hui Maori, ka whakaputa i enei tu mahara, ka arohaina nuitia koe e Te Iwi Maori."

Na te iti o te wa, koia ka poto enei korero i konei. Otira me whakaatu ake au, koia enei ko etahi o nga korero i timatatia ai te whakaaro mo te whakatu i Te Pihopa o Aotearoa.

Ka uru katoa atu te Pihopa ki roto i nga whakaaro o tana kahui notemea he maori tahi hoki raua, me o raua whakaaro, mai i waho tae noa ki roto, a e kore hoki e taea atu e nga Pihopa Pakeha, ahakoa pehea to ratou marama me to ratou whakapakari!

Ma te tae ki nga 'hui' ka taea atu ai hoki te ngakau maori ka whai hua ai hoki.

Mehemea e hiahiaatia ana kia ngoto ki roto i te ngakau maori nga kupu, me tuku atu ia kia korero ana, kia pau mai ana korero i roto i a ia.

He nui te whakamiharo ki nga hui me nga pohiri i whakaritea e Te Pihopa, te ngakau nui mai o te tangata, te koa-koa, te hari.

Ina nga mahi e mahia ana i aua hui:—7 a.m., Ritani, he korero, 11 a.m., he karakia. 12, he kaihapa, he korero. He whakapa he korero ki te marae. 7 p.m, he mihana he korero. He korero mo te taha wairua tae noa ki waenga nui po, tae atu ara ki te 1 a.m. i te ata.

HE AHA NGA HUA O ENEI MAHI?

Me korero ake au i aku e tino mohio ana i roto o te Pihopatanga o Werengitana. Kei roto i tenei rohe he wahi iti nei e pa atu ana ahau, ara te wahi e pa ana ki Te Mihana Maori.

E 73 nga mea i whakapatia i roto i te tau kotahi. Kei Putuki, kei te whakawhaiti ratou i tetahi moni hei whakatu Whare Karakia Kohatu mo ratou. Kua marama te £750/-/-. Kei te whakapau ratou i to ratou kaha kia eke te moni e whaia ana i tenei hotoke. E 5 nga tamariki kua hiahia kia haere ratou ki te ako mahi minita, otira kaore tahi he kura hei haeretanga.

KEI HEA HE KURANGA?

Ko te mea kei te tino maharatia ko te wahi hei kuranga mo nga mea e hiahia ana ki tenei mahi minita. Otira e hiahiaatia ana kia pai te mahara mai mo tenei take, a tera pea ka whakaaroa hohorotia kia whakaturia he kura minita ki Otaki ki tetahi wahi ranei e rangona nuitia ana e te katoa i roto i nga mahi o te Haahi.

HE TAONGA KA ARA MAI

Tetahi mea nui kua ata kitea ake ko te marangatanga mai ano o te ngakau whakapono o te iwi, i mate nei tenei huatanga i roto ano i enei tau tata ka hori ake nei. Kaati i tenei ra kua marama ake te ngaku, kua tatu hoki i te tunga ake he Pihopa Maori, koia rawa he taonga nui tenei mo te iti mo te rahi o te wairua maori, pakeha hoki.

NGA KUPU PATAI

Ka wha tau te horinga ake i tu ai tetahi hui ki Pokitana (Foxton) he whakaaroaro he aha ra he Pihopa. Ka patai tetahi:-

(a) "Ka hoki mai ranei a Waikato ki te whakapono mehemea ka whakaturia atu he pakeha?"

(b) "Ka hoki mai ranei nga tangata o Taranaki mehemea ka pakeha he Pihopa?"

Ko enei iwi kua wehe noatu ki waho o te haahi i nga ra o nga whawhai Maori. Ka whitu tekau tau kaore ano he karakia whakau kia tu ki waenganui i a ratou!

KEI TE PEHEA INAIANEI?

I roto i te rua wiki haeretanga o Te Pihopa i roto o Waikato me Taranaki, 14 nga karakia whakau, e 71 nga mea i whakautia. Tetahi o taua hunga i whakautia nei he hakui ka 85 nga tau I te mutunga o te karakia whakau ka tukua e taua hakui tetahi wahi whenua hei whakatuunga Whare Karakia. a, i mea hoki ia ma ana tonu ano te moni whakaturanga i taua whare.

I tetahi o nga hui i Te Tairawhiti e 70 nga mea i huri atu ki te Haahi Ratana i whakaatu i to ratou mahara hokinga mai ki Te Haahi Matua.

I tetahi hui nui i Karioi i roto i te rohe o Werengitana, he nui te whakamanuhiritia o Te Pihopa o Aotearoa e nga Ratana, Katorika, me era atu haahi.

Ae, kanui te manakotia mai o te haahi notemea kua tukua atu nei ki te Iwi Maori ano tona Upoko Ariki.

KOIANEI RANEI HE AHUATANGA?

Metemea nei koia tenei ko te hua, ko te tumanako kua whakatinana o roto i tenei ngakinga nui o tenei rau tau kua eke nei, i whakatupuria mai ra e nga Mihingare ki tenei motu i nga ra ka huri ki muri. No te mutunga o te karakia whakau, ka korero mai tetahi kaumatua, e 40 ona tau e mahi ana i nga mahi o te haahi a na te pohe o nga kanohi ka mutu nei ia; ko ana kupu enei:— "Kaore ahau i rongo atu i nga korero a Te Pihopa Maori, engari i kite atu ahau i a ia e whakapa ana i ona ringa ki runga i nga matenga o ana tamariki ake, a kei te nui rawa taku hari: kua maoa ra tenei nga hua i tiria e o tupuna."

TA MAUI POMARE

No te 29 o Hune nei ka tae mai te rongō i California (Amerika) : ko Ta Maui Pomare K.B.E., C.M.G., M.P. te Tai-Hauauru, kua mate. Hei toru tenei mo nga wiki o tona haerenga atu i konei, ki te whakamaheahea haere i tona mate. Ka roa nei hoki ia e takoto ana i tona mate. Ina ra mata, kua mate.

I whanau ia i te tau 1876. Ko tona papa ko Wiremu Naera Pomare, he rangatira no Ngati-Awa. I marena ia ki te tamahine a Woodbine Johnston, kia Miria. Tokorua a raua

tamariki taane, kotahi te kotiro. I a ia i te Aute e kura ana, ka koina ia kia tu takuta ia mo tona iwi. Ka whakawhiti ki Amerika kura ai. E wha tau ka 'marie honore' ia i tona tuwhikete takuta, ka riro mai i a ia te M.D. I a ia i Amerika : ko taana mahi he kauwhau ki nga whakaminenga rangatira mo tenei iwi mo te Maori. Ko nga herengi e riro mai i tenei tu mahi ana, ka ahū hei whakapiki mo tona kuranga. He maha nga wa i haere kai kore ai ia, mo nga herengi kia toe hei utu i ana pukapuka kura. I tona hokinga mai, ka 25 tau tona pakeke, ka whakawhiwhia ia e te Kawanatanga ki te turanga Kai-Tirotiro mo te taha Ora o te Iwi Maori. Ko ia te takuta tuatahi ki te tomo haere ki nga waahi ururua o Tuhoe, me runga o te awa o Wanganui. Ko ana ripoata o

aua wa kei te korero whanuitia i enei ra. I tonoa ia ki nga Moutere o te Moana-nui-a-Kiwa. I kitea e ia nga Maori o nga Moutere e noho he ana, i te kore rata, i te kore kura. Naana i whakaoho te Kawanatanga kia tiro tirohia enei ahua-tanga. Na tona kaha, k mutu te horapa o te mate repara ki nga Maori o nga Moutere. Naana i tautapa ko Makogai hei puni mo tera tu mate. E taea te ki ko Takuta Pomare te kai whakaora o nga Maori o nga Moutere.

Ko te C.M.G., i uhia ki a ia i te tau 1920 me te K.B.E. i te tau 1922. I whakawhiwhia enei reta honore ki a ia, mo ana mahi mo te whawhai, me tona kaha ki te hipai ake i te ahua o te ora o te Iwi Maori me nga Maori o nga Moutere.

He Kapene-Rata ia no nga hoia eke hoiho o te Ore Ore. No te tau 1911 ia i tu Mema ai mo te Tai-Hauauru, a tae noa nei ki tona matenga. I tu Minita ia i te Kawanatanga o te Maahi, me to te Kooti.

HE WAHINE RANGATIRA

No te 3 onga ra o Hune nei ka takoto a Rahera Muriwai i te moenga roa. I hemo ki Poneke. Ko ona tau e 62. Hemo tonu iho, ka whakawhitia ki Tuahiwi. I reira e tangihia ana e ona iwi : a i nehua ki te toma o ona matua.

Ko tona papa ko te Rev. P. Mutu. He tino rangatira no Ngai-Tahu. Ko ia te minita Maori tuatahi, o te Haahi o Ingarangi o te Waipounamu. He uri tuku iho no Tahu. tetahi o nga tangata o runga i a Takitimu.

O te taha ki tona whaea, he uri heke iho no nga rangatira o Ngati-Mamoe. Ko te tangata whenua tenci, Ngati-Mamoe o te Waipounamu i mua atu i te taenga mai o te heke o Hawaiki.

He wahine kaha ki te whakahaere i tona iwi. I whakapau ia i tona kaha ki te tohe mo te Kereeme a Ngai-Tahu. I te Whawhai Nui ka huri nei, I momua ia ki nga tangotango maha. I tuku ake i tana hanga o te kaho titi ma te Hoko-Whitu a Tu. Mo tenci, me era atu mahi awahina a tenei wahine, ka utaina te O.B.E. e te Kawanatanga ki a ia.

Ko tona hoa-taane tuatahi ko Hopere Wiremu (Billy) Uru. Ka mate tenei, ka moe atu i a Mr. Morrison.

He wahine tu-rangatira te ahua. He ngakan makoha; he mihinihi ki ia ahua o te tangata. He puiaki ki a ia te karanga i te tangata kia peka ki tona kainga. Ta te uri rangatira hanga! Haere e whae. Haere ki tou okiokitanga.

Mo te mare o te Tamariki whangaia ki WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

TE MATE KOHI

Na Dr. Wi Repa

“E te iwi! he haukai tenei kei to aroaro, kainga!” Nga Etita

He whai atu i taku whai-korero mo te putake nei i te hui i Wai-o-Matatini, i panuitia ra ki te Toa o Mei.

I taku kitenga e mau ana te putake nei ki roto i te puka-puka whakaatu o nga take hei tirotirohanga ma te hui, ka tupato au kei tonoa mai maaku e wananga ki te hui. Kei te mohio hoki a Ta Apirana ko au te tangata poroarea atu ki a ia mo te take nei. Ka maha aku reta ki a ia: tohe kia timataria e tatou Maori ano tetahi ropu hei whakatete ki te mate nei. Kaati te tuku atu ma te Pakeha o tatau mate e tiaki.

Ko te take tenei i tuhia ai e au taku whai-korero : kia kao ai aku mahara i taua wa, i waenganui i te matotorutanga o te tangata. Me te titiro atu ano kei te hiakai te hinengaro o te iwi ki te kupu korero. Ko nga mea kaore i rongo i taku whai-korero i reira, kei te korero i tenei ra i roto i te Toa

Tera ano etahi tangata torutoru nei i tahuri ki te whaka-hoihoi. Tena ia ko te hunga whakaaro hohonu, ko nga mangai whiriwhiri o te iwi, i aata whakarongo.

No te po i muri mai ka kokiritia te motini nei: “Kia tonoa ki te Minita Maori kia whakaturia tetahi tangata hei toro i te mate nei i waenganui i te Iwi Maori, i roto hoki i tetahi rohe whaiti, ka ripoata mai ki te Minita i roto i te kotahi tau.” I paahitia tenei motini: kaore he kai-whakahe.

Naaku i tohutohu atu kia Taiporutu me pena te whakatakoto i te motini. Naana i motini, ka tautokoria e te katoa.

Ko te take i ki atu ai au me penei te motini anei:—

“Take Patu i te Kohi.”

Kua timata etahi ki te whiriwhiri me whakatu he Hohi-pera Kohi motuhake mo te Maori pera me o te Pakeha. E rua nga huihui a te Pakeha mo te kahi. He “Dispensary”; he “Sanatorium”. Na, ko enei taonga i puta mai i roto i nga uwiwunga roa mo te mate nei i waenganui o te Pakeha. Ka kitea ko ena nga rakau e tika ana ano mo ta ratau nei tu noho. He rereke ta ratau noho i ta tatau. Akuanei pea ia tera atu ano te whakahaere e hangai mo ta tatau nei tu noho. Me aata tirotiro ta tatau nei tu noho i te tuatahi, ka whiriwhiri ai i te patu e tika ana. Ara, me tiki me toro te hoa-riri: ka kitea tona kaha, ka hanga ai he tuwatawata.

Ina hoki ko te “Dispensary.” e tika ana mo nga taone anake. Kaore tatau nei e noho ana i ro taone. Ko te “Sanatorium,” he taonga utu nui tona hanganga, tona whakahaere, tona whangai, me ena mea katoa. Kei runga noaatu i to tatau nei kaha moni.

No reira te kupu o te motini, me aata mataki i te tuatahi, ka kawē mai ai te kupu ki te tatau matua ki te Minita Maori: e, anei te ahua na; ara te ahua na. Hei reira te tohunga, nga tohunga ranei, ratau ko te Minita ka waihanga i te kaupapa e tika ana mo tatau nei ahua.

Mehemea hoki to tatau 67,000 kei roto i te taone kotahi e noho ana ka ngawari noaiho te hanga kaupapa. Me tiki noaatu i te tauwira a te Pakeha. Tena ko tenei, te Rerengawairua ki Murihiku, kotahi mano nga maero: kei kona tatau e tohatoha haere ana.

No reira ki tooku whakaaro kei te tika te takoto o te motini. "Ma te Whea Tari?"

Ko te Mate Kohi, he take kei raro i te Tari o te Ora. Kaore i te tika kia whakakopaia mai ki raro i te Tari o nga Mea Maori. Ko te korero ngawari tenei. Ko to te Pakeha whakaaro hoki. Otira ki tooku whakaaro ake he tika ke nga take Maori motuhake, ahakoa mate, kia whakakopaia mai ki raro i te Tari Maori. Mehemea ki te riro i te Tari o te Ora, kua tukua ma te Pakeha e whakahaere, ma te hunga kaore i te taunga ki nga tini pekanga o te take nei. Titiro oti ki te Takuta Maori e herea mai ra i Poneke. Ki te riro tenei whakahaere i te Tari o te Ora ka tapahia mai ki waho te hunga naana te take. No reira he tika ke ma te Tari Maori e whakahaere tenei take. He take motuhake hoki. He moni motuhake tonu a tena Tari mo nga mate o te Maori. Waiho atu ko nga Neehi hei te Tari o te Ora; ko te Mate Kohi hei te Tari Maori.

"Te Reta mai a te Minita o te Ora."

"Kua homai e taku hoa e te Minita Maori to reta ki a ia mo te take Mate Kohi o te Maori. Kua rangona whanuitia, kei te whakapau koe i tou hinengaro ki te rapu tikanga mo te Mate Kohi o te Maori; e tika ana hoki o whiriwhiri, me o tohutohu kia manakohia atu e te Tari. E tata ana te putake nei te whiriwhiritia whanuitia: a, kia rongo mai hoki koe, ka aata tirohia e te Tari te huarahi hangai mo nga tau-maha o tena mate e motuhake ana ki te Iwi Maori."

"He Reo Minita."

Kaua tatau hei kaha te tumanako, me te whakawhirinaki ki te kupu o te reta nei. He reo Minita. He korihi ne te manu i te ata-hapara. E whanga tatau. Ka pewhea ra te toro a te Pakeha i o tatau taumaha motuhake. Ko tatau anake nei kei te mohio. Mehemea te Minita nei ma te takuta Pakeha e whakahaere, ka panaia mai ano tatau hei kai-matakitaki noa. ki te whanga nei tu atu ai.

Heoi ano hoki te ngahautanga o te mahi nei ki te Pakeha ko nga herengi maana kei roto. Tena ki te Maori he nui ke atu te whakaaro i tona iwi. E mea ana ahau kaua te

Minita Maori hei tuku parapara i tenei putake ki tona hoa o te Tari o te Ora.

“Nga Kaunihera Maori.”

Taku mahi he rapa he aha te take o nga Kaunihera Maori nei. Ina hoki ra ko nga mana katoa kua hoatu e te Ture Nui ki nga Ropu Takiwa, penei i nga Kaute Kaunihera, me nga Poari Hohipera. No reira ka mana kore nga Kaunihera Maori. Ko nga “Paero” a nga Kaunihera Maori ko nga “Paero” ano a nga Kaute Kaunihera. Ahakoa kei hea te takiwa Maori, kei roto i te mana Kaute Kaunihera, Poari Hohipera ranei. Kaore he mahi i toe ma nga Kaunihera Maori. Ki tooku whakaaro, me tuku e te Ture ko te Mate Kohi nei hei mahi ma aua Kaunihera. Me whakawhanau hou ratau e te Ture, ka tapae atu i tenei mahi ma ratau, i raro i te arahi a tetahi, a etahi takuta Maori ranei. Ki te whakawhiwhia enei Kaunihera ki te mahi e hangai ana ka tipu hou ratau, ka eke ki runga i te wawata nei—Kia noho aua Kaunihera hei matua mo te Iwi.

TE “TEERIMANA”

Ka kaha nei te tupu haere o tenei mahi o te miraka kau i waenganui i te iwi maori, he mea tika kia ata akona nga tohu o te kau tera e hua mai ona pai ki te “Teerimana”. Tena tangata, tena wahine, tena tamaiti kua timata nei ki tenei mahi nui, kaore nei ona ra whakatatanga a kia mutu ra ano te rere o te miraka, kia maumahara tonu ki tana kau pai me te titiro ki te ahua o te nui o te miraka, ki te ahua ranei o te ata tu, humarire, te miringa i te tinana, te tuara, te puku, nga mata, te kaki, me te ahua o te tawewe o nga u.

Ko te tangata hoki e tino kaha ana tona wawata ki te whakatupu i tetahi momo atahua, whai hua ranei, e tika ana ia kia ata titiro ki nga tohu o te kau pai hei whakaekeke i ana kau papai ki nga puuru totika, notemea ko te timatatannga atu te mea e tere ai te pai, te kaha o te maapu kau miraka.

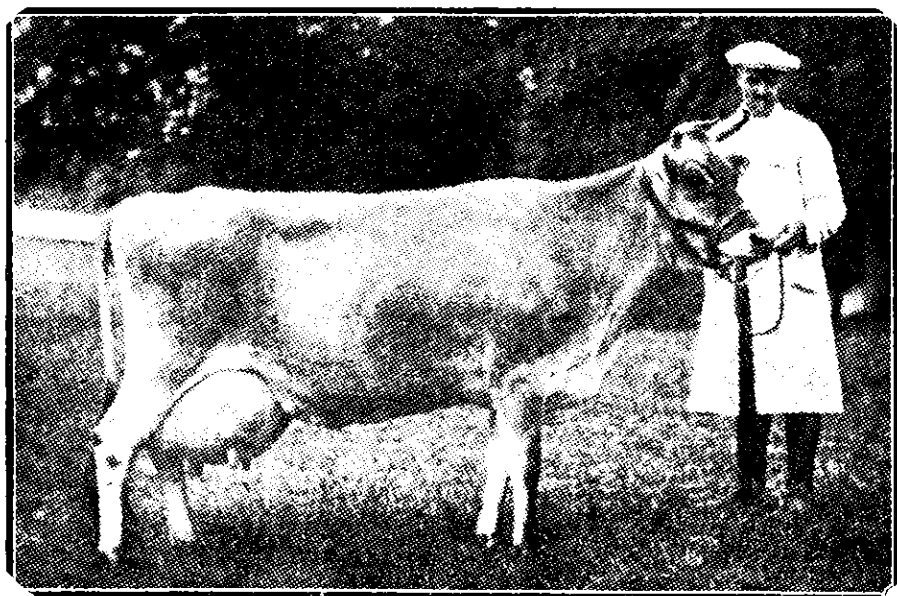
Na runga i tenei ahua ka tika kia mataara tonu te “Teerimana” ki te titiro ki enei ahuatanga o te kau o te puuru ranei e hiahiaatia ana hei whaea, hei papa ranei mo tau maapu mo tau maapu.

E ki ana tetahi tangata matau koia enei nga tohu mo nga kau papai:

Mo te kau pai:—

1. Ata tirohia tona ahua katoa
2. Kia tu ngawari, kia kitea atu te ahua miraka mai.
3. Kia ora te tinana, kia whaiti, kia pai.
4. Kaua te kau tinana potopoto, tu timu.
5. Te kaki kia roa, kia mama, kia whakatatare

6. Kia roa a waenganui i te pokihiwi me te ngawaritanga o te takapu.
7. Kia kaha te roa i waenganui o te ngawaritanga me te hioere (te take).
8. Kaua e tino papaku, ara tautau te puku, e tino teitei ranei.
9. Ka marama te atahua o te kau ina tu mai i tou aroaro.
10. Kia tamawahine, atahua tonu te upoko, kia marama te kimonga.
11. Kia ngawari te tikohu o te rae, i te taha o nga whatu.
12. Kaua hei tino whanui te mata, hei tino parehe ranei.
13. Kaua te kau i kaha rawa te whaiti o te mata, he tutua tena.

*Te ahua o Te Kau (Jersey cow) tino pai o Te Ao.
Ko te nui o ona miraka i te tau 21,031½lbs. (puuna weeti.)*

14. Kia pai kia ngawari, kia roa te korokoro.
15. Kia tata tonu te rainatanga mai i te whiore ki runga o te pokihiwi ki te kaki.
16. Te Pongaiho kia whanui, kia marama te waninga.
17. Kia pango te pito o te ihu, me te arero.
18. Kia whaiti nga haona, kaua hei roroa rawa, hei potopoto rawa ranei.
19. Kaua nga taringa hei nui te huruhuru roroa.
20. Kia marama tonu nga kanohi, kia humarire.
21. Kia kaha te tuheratanga ake o nga rara i te iwi tuara.
22. Kia whanui nga papa, kia totika tonu hoki te ahuatanga o muri tata.

- 23 Kia roa tonu te waero, kia piata nga huruhuru o te pito rawa.
- 24 Ina tirohia atu i muri, kia whanui tonu nga u, kia roa atu ki mua.
- 25 Nga ara miraka kia kaha te toro whakamua atu, ki raro i te puku.
- 26 Kia takoto wharoro, whanui nga u, engari kaua hei tawewe rawa.
- 27 Kia riterite tonu te rarahi o nga titi, engari kaua hei piri-piri.
- 28 Kia tawewe totika tonu iho ki raro, kia ata toro atu ranei ki mua nga titi.
- 29 Kia potopoto nga huruhuru, kia piata, kia wereweti ina wania.
- 30 Kia koura te ahua o te kara o te kau, he mea atahua ki te kanohi o 'Te Teerimana' o 'Te Whaama' ranei kua tohungatia ki tenei mahi.

NGATI-POROU

O NGA RA KA HURI

Na R.T.K.

Ehara i te mea ko te whakatupu hipi anake te mahi ahuhenua a Ngati-Porou i mua atu o te riri hauhau o te tau 1865; ko tetahi mahi nui ano ko te whakatupu i te witi, pera me etahi atu iwi engari kaore i rite rawa ki ta Waikato mahi; notemea i tae rawa hoki a Waikato paraoa ki Merepana ki Kareponia i nga ra o te kari koura.

I tino kaha te mahi a Ngati-Porou i te witi. I witi katoa nga raorao, a tae rawa atu ki nga harapaki. I ki a Paratene Ngata "Ura tonu te whenua i te witi."

Kaore o era ra hoiho. kaore he parau, engari ho tonu ai ki te kaheru. Na konei hoki i tupeha ai a Haami Te Rapu, he rangatira no Ngati-Porou, i te hui a Te Kotahitanga o Te Aute i tu ki Kariaka, i te putanga o nga korero mo te oranga minita, i kiia ai me tapiri te tahua oranga a nga kaumatua. Ka tu a Haami, ka tupeha, ka ki na:—

"Kore au e whakaae. Waiho ano ta te ko tahua i pirori ai kia ata wehe ana. Engari e mahi te hoiho puuru kaata raua ko te tapara parau i ta raua na tahua; kei waihotia ta te ko tahua hei whakarurutanga mo te ao hou"

I tupeke haere a Haami i roto i te whare, hei te taenga ki te kupu pirori, ka tu ia, ka hiki te waewae katau ka pirori ano me te mea nei kei te takahi i te ko.

I nga ra mahi witi o Ngati-Porou, na te maori ano i huri te witi hei paraoa. E ki ana nga rata ko te paraoa pai tera, kaore tahi hoki he rongoa o roto. Ko nga mira na te tangata na te hoiho i huri. I whai ano a Mokena Kohere kia hangaia

he mira huri paraoa ki Waikaka, rokohanga e te whawhai hauhau kaore i oti, ko te potatutatutanga tena o nga mea katoa.

Ko te nuinga o te witi kaore i hurihia hei paraoa, engari i haria ki Akarana hei hoko ki te pakeha, ko nga kaipuke i taria ai no nga maori ano, ko Mereana, ko Purehe, ko Ihi Keepa, ko Kingi Paerata ko te Mawhai.

Kotahi te kaipuke kaore i oti, e hanga tonu ana, ka tanuku te whenua, ka tapuketia te kaipuke ra me nga kai-hanga. Ko era atu kaipuke ia, he mea hoko mai i te pakeha he witi te utu. Ko Mereana no Mokena Kohere, no te rerenga whakamutunga ki Akaranga, he Ngapuhi te kapene; i o Ngati-Porou tangata i te taone ka kahakina te kaipuke nei e te kapene ratou ko ona hoa, ngaro atu.

Ko Purehe no Huripuku; ko Te Mawhai no te Whanau-a-rua ki Tokomaru. Ko Kingi Paerata i totohu ki waho o Tuparoa. I whakahorua tonutia te witi ki roto i te riu, no te putanga o te uruhanga tonga, totohu tonu iho i te taumaha o te witi.

Ko Te Kingi Paerata te kaipuke o Te Ra-ka-hurumai i peka nei ki Harataunga (Hauraki). Ko te take tena o te noho o Ngati-Porou i noho ai ki tera wahi, ara, Kei runga i te tuku a Paoro Te Putu kia Te-Ra-ka-hurumai.

Na Hori Mahue te korero, i te tuunga o te kaipuke o Mokena Kohere ki Waiheke, ka tukuna tena moutere kia Mokena, engari no muri mai ka whakahokia e Mokena ki te iwi kaainga.

I te hotoke, i te mea kaore he mahi ma nga kaipuke, ka tu i roto o Awatere, herea ai ki te pohutukawa; e tu mai na ano taua pohutukawa ianaiane; kei te taha ki Whakaea. Ko Huripuku te kaitiaki o nga kaipuke ina tau ki Awatere; he hohonu hoki a Awatere i aua ra.

I konei a Ihi Keepa e tau ana, ka riro nei i te waipuke, ka paea ki te waha o Rerekohu.

He maori tonu ki te whakaterere i o ratou kaipuke, ehara i te pakeha.

Ko te Mokena tonu te kapene o tona, he koroua toa hoki ki te rere moana, ki te whakaterere poti hoki i runga i nga ngaru.

Tera ano etahi take, haunga ano ia te takoto o te whenua o Ngati-Porou, i mau tonu ai nga whenua o tenei iwi. Ahakoa te matara o te whenua i nga putahi o te pakeha, e riro i te kawanatanga i runga i nga raupatu. I te taenga o nga karere a te hauhau i te tau 1865 ara a Patara o Te Wiwini i huri te nuinga o Ngati-Porou, a mura ana te ahi o te pakanga ki roto o Waiapu; ka hinga te tangata. Ko Mokena Kohere ratou ko ona hoa torutoru nei i whakapaea e te hauhau ki

roto o Te Hatepe, a tera e mate mei kore ana e tukua mai he hoia pakeha e Te Makarini hei whakaahuru.

Ko te riri whakamutunga ko Hungahunga-toroa, i mate ai te hauhau.

He korero whanui tenei, e patua ana e Te Matauru a Ngati-Porou hauhau ki Te Pito, i runga ano ra i te tikanga ito, mei kore ana a Mokena Kohere hei whakaora.

I mauria e Mokena Kohere nga herehere ki Te Hatepe oati ai kia piri pono kia Kuini Wikitoria, hohou ai i te rongo i puaki ai enei kupu i a ia:—

“E hoki iia hapu ki te tahu i tana ahi i tana ahi.”

Ko te mutunga tenei o te riri ki roto o Waiapu, i ora ai te tangata i ora ai hoki te whenua.

Na Mokena Kohere noa tona whakaaro ki te muru noa i te hara i runga ia Ngati-Porou.

Ko te Kawanatanga ia kaore i whakaae. I takoto rawa te rohe a Te Kawanatanga mo te whenua hei murunga mo taua hara. I takoto hoki te moni ki te aroaro o te Mokena hei utu mo nga hoia Maori. Tena ia koia i whakaaro tupato rawa; i mahara hoki ia he niho mo nga whenua rawa aua moni. Koia tenei ko te kupu a Te Mokena:—

“Mauria to moni; naku tonu, na te Maori taku riri; Ehara i a koe i te pakeha.”

Ahako te tawhiti o te whenua o Ngati-Porou, ahako te kore huarahi atu, e mau te ringa kaha te ringa roa o te ture mei kore ana he reo rangatira he reo mana hei aruaru atu, hei whakangawari i te hiahia o te Kawanatanga.

O nga iwi katoa, i whawhai nei ki te Kawanatanga, kore rawa he whenua i murua.

I te whaikorero a William Heslop o Nepia. “I oati a Mokena Kohere ki te Kawanatanga ka whakapau ia i tona kaha ki te tiaki i a Ngati-Porou kia noho pai. Koiane te putake i whakatarewatia ai e ia etahi hapu kia noho tuturu tonu i raro i a ia.

Kaore noa pea he tangata e hoha ki enei korero. He pai tonu te whakapukapuka kei wareware, notemea e ki ana ko te pepeha:—

“He taonga tonu te wareware! Tino wareware, aata wareware ranei.”

I wareware tonutia a Mokena Kohere, inahoki kaore rawa he whakamaharatanaga a Ngati-Porou o te Kawanatanga ranei mo ana mahi nunui, mahi aroha ranei. Engari te Kawa-

natanga o ona ra i whakanui, i aroha kia Te Mokena. I whaka whiwhia ia e Kuini Wikitoria ki te hoari.

I te tau 1872 ka karangatia raua ko Wi Tako Ngatata ki te Whare Ariki. Ko raua nga Maori tuatahi i tae ki tera taumata. Engari pea a Wi Tako i whai timutimu rawa a te Kawanatanga hei whakaatu i te waahi i takoto ai ia!

I waiatatia tetahi tianara nui o te Ingarihi (Sir John Moore) I hinga ki te whenua, enei kupu:—

*“Slowly and sadly we laid him down,
From the field of his fame fresh and gory;
We carved not a line, and we raised not a stone—
But we left him alone with his glory.” . . .*

*Pouri tonu ta matou whakatakoto i a ia;
I te papa o te toto i puta nei tona rongo;
Kore rawa he tuhituhi, he kohatu ranei i tu,
Mahue noa ia me tona kororia.*

Otira! Engaringari ano a Mokena Kohere he pohatu tona, na ona tamariki me ana mokopuna i whakatu.

E ki ana ko te Karaipiture: -

“Na, ka poka ake he kingitanga hou mo Ihipa, kihai i mohio kia Ihohepa” (Ekoruhe 1—8)

Waihoki, i poka ake he Kawangatanga hou mo Niu Tirenī, kihai i mohio kia Mokena Kohere.

TE PIHOPA O AOTEAROA

I te mutunga o te Hui Timuaki a te Atirikonatanga o Tauranga, me te Mihana ka hoki mai Te Pihopa raua ko te Wiremu i Ruatoki, i te 25 o Mei nei; ka raua atu te Pihopa ki te Hohipera i Rotorua. I kitea e nga rata he tapahi te mea e tika ana. Ka tapahia.

He nui te ongaonga i pa ki te katoa mo tenei rongo. Aha-ko-a ra, i manawanui te Pihopa, a, waingohia iho nga raweke a nga rata ki a ia.

He maha nga ripoata kua tae mai. E whakaatu mai ana kei te piki haere tonu te pai haere o te Pihopa. Ka pai ra, he rongo pai tena. Ko nga takahoa e mea ana tena e puta mai i te Hohipera i te paunga o nga ra o Hune.

E mohio ana te Toa, he tokomaha o te Pihopatanga o Aotearoa kei te hari mo te waimarie o te Pihopa ki te pai ake i tona mate. Kia ora te Pihopa, me tona Matua i te waahi ngaro. mo te whakahokinga mai i tenei reo hari ki te Kahui.

Te rongoa tuatahi mo te mare mo te matao mo te puru
WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.

TOKA-A-KUKU

(Na T. Wi Repa)

He pa tenei kei Te Kaha i te takiwa o Te Whanau-a-apaniui. Ko te whenua kei runga te pa e tu ana, he kōi e toro whaka-te-raki ana ki te moana. Ko te tuawhenua kei te taha tonga o te pa. He moana kei te taha hauauru, kei te taha rawhiti. Tata tonu te pa nei ka motu. Ko te hanga i te pa nei, he mea kari he awa ki te tuawhenua, ara ki te tonga o te kōi nei. I tata ki te tekau eka te whenua ki te kao mai ki roto i te pa. Timata atu i te pito hauauru o te maioro (he hotera kei reira e tu ana inaiane) tae atu ki te matamata, huri noa ki te pito rawhiti o te maioro, he haupapa kohatu katoa. Ko te "Raupa" tera e waiatatia ra i te waiata Nama 110:—

"I waho Te Raupa kia whakamau koe nga kohu e tatao, etc., etc."

Kaore te waka e tata mai ki te pa i nga haupapa kohatu nei. Kei runga te pa kei raro te moana. He tiketike te maioro o te pa. I kite au i tona painga. E ruatekau putu te whanui o tona awa kari, tekau ma ono putu te teitei o te maioro. Ko te tuawhenua kei te taha tonga o te pa, he raorao nui 1700 nga eka, e tupuria ana e te rarauhe, e te tutu, e te raupo, e te tumatakuru i taua wa.

Ko Toka-a-Kuku tena, te pa rongo nui nei. Kei te taha hauauru-ma-tonga o te pa nui o Toka-a-Kuku, he pa iti nei ko "Te Koau" te ingoa. Na te manga, na Te Waihirere i wehe atu tenei pa i te tuawhenua, i waho tata mai o Toka-a-Kuku. Kei te taha hauauru o tena pa, tetahi atu pa ano ko Ounukahukura te ingoa, he urupa i tenei ra no te Whanau-a-Te Ihutu. He pa tawhito enei i Toka-a-Kuku.

Kei te taha rawhiti o Toka-a-Kuku e toru maero te tawhiti ko wharekura, he pa, te wahi i mate ai a Parura Hoia raua ko te Pori-o-Te Rangi o Ngati-Porou i te tau 1829.

He ngaki i to raua mate tetahi wahi o Te Amiowhenua, ki Toka-a-Kuku i te tau 1836.

Kei te pito ki te rawhiti o te maioro o te pa nei, engari kei tatahi te toka nei a "Takore." E rangona nuitia ana tenei ingoa ki Te Tai Rawhiti i runga i te pepeha a Tamahae ki tona hoa kia Konohi:— "*Ka tu te pohatu i Takore; ka taka te pohatu i Wahakino.*" (Taihoa te korero roa mo enei tangata, waiho ake tenei mo Toka-a-Kuku).

No te tau 1836, ka haoa a Toka-a-Kuku e tetahi ope nui o Ngati-Porou, Te Aitanga-a-Hauiti, o Rongowhakaata, o Te Aitanga-a-Mahaki, o Ngati Kahungunu ki Te Wairoa ki Here-taunga ki Wairarapa me Ngapuhi i raro i a Te Wera Hauraki e noho ana i Nukutaurua: ara i Te Mahia.

Te korero a nga pakeke o Te Wairoa ki au ko Tiakiwai anake ratou ko tona hapu ko 'Kahu' kaore i haere i te amio-whenua. Na tona atua i arai koi haere. Tera hoki tetahi ope kei te haere mai ki te patu i nga tangata o Te Wairoa, koi taha nga toa, ka haeretia mai ka patua noatia nga tangata i muri nei. Koirā i araitia ai e te atua o Tiakiwai kia kaua hei haere.

KAORE RA A TOKA-A-KUKU I HORO

Kaore tonu hoki e horo. Kua whakaaturia ake nei hoki nga ahuatanga o te pa nei; te moana; te kahupapa kohatu; te manga; te ngahere ururua; te maioro; te ahanoa; te ahanoa.

Ma te tianara pera anake me Hongi Hika ra pea e taea ai, ina hoki i taea ai a Matitaki, a Mokoia, a whea ake pa, a whea ake o nga pa kaha o tera takiwa.

TE PUPURI O TE PA

Ko nga kai pupuri o te pa ko nga hapu katoa o Te Whanau-a-apanui i waenganui o Haparapara awa me Tikirau: Timata i Tikirau koiane ai aua hapu:—

Te Whanau-a-pararaki, Te Whanau-a-Maruhaeremuri, Te Whanau-a-Kahurautao, Te Whanau-a-Kaiaio, Te Whanau-a-Te Ihutu, Te Whanau-a-Te Uuanga (me Te Whanau-a-Hine-tekahu. I raro enei hapu i o ratou na rangatira.

Nga hapu katoa e noho mai nei i waenganui o Tikirau me Haparapara awa i tenei ra he uri katoa no nga tupuna i roto o Toka-a-Kuku i te tau 1836. Ko Te Whanau-a-apanui o Haparapara ki Hawai, kaore i tae ki roto i te pa. Ko nga rangatira whakahaere i te iwi i taua wa ko Wharau (na Te Ngahue-o-Te Rangi) ko Whatau-karangahuaona te waiata nama 110) ko Tawatihitihi, ko Te Ao Pururangi, ko Tatuaharakeke ko Te Kainui, ko Te Matenga, ko Te Paretiti, ko Tamatamarangi, ko Te Mangokaitipua, ko Te Koha, ko Paratene Te Whare-tatarakau, me etahi atu.

Kaore a te Whanau-a-apanui o te taha hauauru o Haparapara awa, tae ki Hawai i whakaae ki tenei kaupapa, ina ra ki te huihui mai ki roto i te pa. Ko te whangai ia i ahu tonu mai i reira.

TE PAREKURA O TE WHANAU-A-APANUI.

I mua tata atu o te taenga o te taua ki Toka-a-Kuku, ka haere tetahi ope o Te Whanau-a-apanui ki Turanga, ko Tuteranginoti te rangatira me te toa o taua ope. Kei Te Muhunga (Ormond) ka hinga i a ratou te iwi kaainga, o te Aitanga a-Mahaki, e kiia nei ko 'Te puta i Te Muhunga.'

Te Hoking ki te kaainga, ka kiia atu e te tiaki kaainga he ope to Ngapuhi i tae mai ki te patu tangata i Maraenui. Ko Tarapatiki te rangatira o tena ope. Ka pepeha a Te Rangi-

noti—*“Mehemea ahau i konei, kaore he patiki mo uta, kaore mo te moana.”*

Kei werawera tonu hoki tona taonga i Te Muhunga. No tena wa, ka tae te rongo o te kupu a Wharau ki Maraenui. E whiriwhiri tonu ana i tena kupu kua tae atu te rongo kua whakau nga waka o nga taua kei Toka-a-Kuku, ara kei te one o Hariki kei te taha hauauru-ma-tonga o te pa, e wha maero te tawhiti. Heoi ano kua kore e whakarongona te kupu a Te Wharau ratou ko ona tamariki. Kei te nganangana tonu ra hoki i te taonga i Te Muhunga. Ka whakataua e tenei wahanga o te iwi kia kokiritia ma uta kia riro ai i a ratou anake nga waka o te taua.

Kei hea mai nei te whakaaro tohunga mei kotahi te whakaaro, ka hoatu ki te pa kia kotahi te kokiritanga, penei kua kotahi te karapotitanga i te taua ki waenganui, e nga matua i ahu mai i Omaio, i Maraenui, i Hawai.

Kaati haramai rawa Te Hokowhitu o Te Whanau-a-apanui ko Te Amiowhenua e noho atu ana i Hariki. Heiaha ma te toa whakapiri tonu ki te hoariri. E kiia ana na Tarapatiki tonu a Tuteranginoti i pupuhi. Koiane te parekura o Te Whanau-a-apanui. Ko Te Apanui i roto i te pa kaore i raku-hia, kaore i aha. Ko nga mea i mau mai o nga rangatira he mea tarewa te patunga. No te ahiahi ka tukutukua ki raro. Kaore a Taumata-a-kura i whakaae kia kainga. Ko te whakamutunga tenei i te kai tangata ki Te Tairawhiti. I whakata-pua taua wahi i whakairia nei aua tangata a tae noa mai ki tenei ra.

Nawai te whakataka i Toka-a-Kuku?

Kaore au i rongo ki tetahi taha oku ara kia Te Whanau-a-apanui na wai te whakataka nei. Kaore hoki au i rongo i te ingoa o Pareihe e whakahuatia ana. Engari he tika i reira ia. Nooku e tamariki ana i Te Ante Kareti, Heretaunga, ka rongo au kia Puhara i reira tona papa a Hawaikirangi. I rongo ano ahau kia Paora Ropiha o Waipawa, Heretaunga, i reira ano ia. I haere atu ratou i runga waka ki Toka-a-Kuku. Ko Renata Kawepo i haere tamariki. Ko Tiakitai tetahi o nga rangatira o Heretaunga i haere. Ina te waiata a Te wahine o Ngati-Porou:—

“Takoto ai te marino, horahia i waho ra!”

“Kaupapa haere nga nou e Tiakitai e!”

Ko tenei waiata mo Tiakitai, i te haere nga ki Toka-a-Kuku.

Otira heoi ano te ingoa e rongo ana ahau ki oku pakeke ko Te Wera o Ngapuhi i ngaro katoa nga ingoa o etahi atu rangatira ki raro i tena.

Mo te taha ki te whakataka nei, ka noho nui au ki tooku taha kia Ngati-Porou. (he takawaenga hoki oku tupuna) ka rongo au ki enei pakeke na Kakatarau te ope i whakataka hei ngaki i te mate o tona papa o Pakura raua ko Te Pori-o-Te Rangi i mate ki Puketapu. E hangai ana tenei ki runga i nga kupu o te waiata:— "*Ka pau te whakatute atu e te ope.*"

"Nau ra e Pape e!"

Ko Pape he ingoa iti no Kakatarau. He ingoa pakeha tenei ara ko Bob. Ko tenei tangata he tuakana no Te Moke-na Kohere, tupuna o R.T.K. e tuhituhi korero nei mo Te Toa Takitini; ara o Reweti Kohere ratou ko ona taaina.

Ko te take pea tena o te whakataka i te upoko o te Ika. Engari ko Ngati-Porou i wana ai ki taua haere, mo runga i o ratou mate huhua noatu. Ko nga mea nei o Te Whanau-a-Tuwhakairiora i haerea ai a Toka-a-Kuku e nga kaumatua.

Ko Hoturangi i kohurutia ki te moana i waho o Mataka oa, ko Te Tarawa te tauranga. Rokohanga mai e te taua a Te Whanau-a-apanui e hi ika ana i Tarawa a Te Kanga-a-poharu (tooku tupuna tuarua o tooku taha Ngati-Porou) ratou ko ona iramutu, ko Waipauhu taina o Whakakataha, papa o Te Houkamau (pakeke) ko Tarawhanui taina o Tikitiki-o-rangi papa o Te Matauru, te Kakatuauru, iramutu kia Hoturangi, ka kohurutia nei i a ratou e hi ika ana i roto i to ratou nei moana i Matakaoa.

Etahi tangata i mate ki Toka-a-Kuku ko te Whatu Karangahua i tu i te mata rere noa. Mona te waiata tangi nama 110— "*Tera Matariki, huihui ana mai, etc, etc.*"

Ko Paratene Kamura-Te-Rangi papa o Wi Pahura, rangatira o Wharekahika. I roto tenei i te taua. He taina ia kia Te Houkamua pakeke. No te po raua ka haere ki te whakaputa mai i to raua tuahine i roto i te pa ara i a Rangihaere. Koia tenei te wahine a Te Aopururangi. Ka puhia mai a Paratene, ka tu-a-kiko. He roa ia e takoto ana i te kaainga a ka mate. Koia te tangata tuatahi ki te takoto i te taha o te whare karakia i Te Kawakawa.

Tetahi tangata ko Marino te ingoa no te ope o Te Wera i te Ratapu ka kuhu i ona kakahu atahua katahi ka tu mai i runga i nga parepare ara i te tukuwaru o te pa o Te Koau. Takoto atu te pu a Te Koha raua ko Paratene Te Wharetatarakau, ka mate tangata ra. E kiia ana kotahi tonu te pakutanga o nga pu a tokorua nei. He taina tetahi me tetahi no Te Whanau-a-Kahurautao.

TOKA-A-KUKU ME KAIUKU

Kua kiia ake ra e au kaore a Toka-a-Kuku e taea e nga taua o tera wa. Heoi anake te mea e taea ai ma te pu repo anake e pupuhi mai i te moana. Kaore ano hoki e taea te whakamiere e wai taua. Otira tera tetahi tangata e ki ka taea, pera me Kaiuku. i Te Mahia. He rite tonu enei pa te

tata ki te moana, me to raua haonga e te Amiowhenua, Engari kotahi tonu te moana o Kaiuku kei te raki anake. Ma reira mai hoki nga waka taua, i taea ai taua pa. He tuawhenua, he maunga te taha tonga, tetahi he pa iti noa hoki a Kaiuku. na reira ngawari noa te potaetanga atu a te taua i a ia.

Tena ko Toka-a-Kuku, he moana kei te hauauru. kei te hauraki, kei te rawhiti. Na te pa tonu i arai atu te taha hauauru i te taha rawhiti. Kei te taha hauauru te taua, kei te rawhiti e watea noa ana ki te tiki kai i Hawai ranei i Rarukore ranei. Ko Kaiuku kei runga motu. Ka taea te kati te huarahi atu i te tuawhenua ki te pa. Ko te one i te Pukenui te ara atu o nga taua awhina i te pa. Kei te tino marama tena ara ki te Amiowhenua. Ko te moana he whaiti noa. Ko Kahutara kei waho, ko te awa i Oraka kei te tuawhenua. E wha macro pea te tawhiti o ena rtohe. Ko te roa tena o te moana e pa ana ki Kaiuku. Ko nga waka haere ki te tiki kai i Turanga i Whareongaonga ka ma-roto atu i tenei wha maero whaiti. Kaore e ngaro i te taua e hao ra i te pa. Na konei i taea ai te whakatiki o Kaiuku.

ETAHI WHAKAAROARO

Ki taaku mahara mehemea kaore a Te Whanau-a-apanui ki Omaio, ki Maraenui, ki Hawai kaore he tangata e mate; tera te taua e noho noa a ka rongopaitia. Ko te take ahau i mahara penei ai, ko te nuinga o nga rangatira o Ngati-Porou i roto i te Amiowhenua nei, he whanaunga katoa ki Te Whanau-a-apanui.

E ki ana a Wipere a Tawheo o Rongowhakaata i tahuri ki te arai i ona whanaunga. He uri no Te Hukaipu, tupuna rangatira o Rongowhakaata a Te Wharau ratou ko ana tamariki ara te nuinga o ana tamariki. Ko te Kani-a-Takirau no Te Whanau-a-apanui tetahi taha ona. He tangata arai riri tenei. Ko Tamaiwhakanuhua raua ko tona tamaiti ko Te Potae-Aute no Te Whanau-a-Kaiairo o Te Whanau-a-apanui. I rongou i haere ena ki te arai i o raua whanaunga. Ko te Houkamau no Te Whanau-a-apanui ake tena tangata. Ahakoa hoki mo tona tupuna mo Te Pori tetahi wahi nui o tona haere. tena tonu ia e whakarngoo ki te Kukume a te taha whanaunga. Ko Uenuku rangatira o Waiapu he tangata rangimarie tena. Tetahi mea hei titiro, kaore te taua nei i raro i te mana o te tianara kotahi. I raro tonu ia hapu i tona rangatira i tona rangatira.

He iwi tauhou a Ngati Kahungunu ki te piri kiia Ngati-Porou, i nga haere ki te riri. Tetahi, e kore a Ngatiporou e pai ki te tuku i ona whanaunga kia patua e tangatake. Mehemea na rauaha tonu ta raua riri engari tena. Ta raua mahi tonu hoki tena. He riri whanau tena.

“He kohete na wahine-a-Tumoana-Kotore mo ta raua tane”

HE KAUPAPA WAIATA

Te kaupapa o enei kupu maori i whakahaeretia i runga o te ahua o te rangi i tuhia ai tenei 'music'

Whakamarama:

Ka tupu te aroha, te tumanako, te whakapono i waenganui i a raua, tona teitei, tona hohonu, i tino mohio i tino rongu hoki raua, rokohanga ka wehea raua e te mate, ka haere atu tetahi i mua, ka mahue ake tetahi ki muri. Otira koingo tonu tetahi ki tetahi. Ka tangi a-tinana tetahi, ka tangi a-wairua tetahi. He rehunga kanohi, moe rawa iho kua piri tahi ano raua, kua tangi tahi, kua korero tahi. Ka oho ake to tenei ao "Aue! he moemoea noa ia." Koiane i a raua korero:--

"AHAU E WHANGA ATU NEI"

Te whakamaoritanga i te Rangi 'Garden of Dreams.'

(Na P. H. Tomoana)

Te tangata:—

*I moea iho ki te po
Ko to wairua ka piri mai,
E awhi ana mai ki au,
E tangi wairua ana mai*

Te tangata:—

*Tenei ahau ka oho mai
Aue! he moemoea.
Tenei ahau te tangi nei.*

Te Wairua:—

"Aha e whanga atu nei."

Te Wairua:—

*E! haere mai ra ki ahau
E taaku e aroha nei
Tenei ahau te tangi nei
Ahau e whanga atu nei.*

Te tangata:—

*Hotu noa taku manawa
He aroha noa ki te hoa
Homai ra he whakangawari
Mo te ngakau tangi nei*

I moea iho, etc.

Te tangata me te wairua:—

*Aue te mamac
Peehi kino rawa
He roimata
E toko ake
No roto rawa
I te manawa
He aroha!
Naaku tonu koe!*

I moea iho ki te po

*Ko to wairua ka piri mai,
E awhi ana mai ki au,
E tangi wairua ana mai*

*E! haere mai ra ki ahau
E taaku e aroha nei
Tenei ahau te tangi nei
Ahau e whanga ahu nei.*